
ПОЛІТИЧНИЙ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК КИТАЮ

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНИЙ РОЗВИТОК КИТАЮ В ХХІ СТОЛІТТІ

Б. О. Антонюк

Конкурентоспроможний розвиток держав стає імперативом забезпечення національної економічної безпеки в умовах глобальних ризиків. Як зазначають експерти Всесвітнього економічного форуму, Азійсько-Тихоокеанський регіон розвивається набагато швидшими темпами, ніж решта світу. Саме тут зосереджені три з десяти лідерів рейтингу конкурентоспроможності – Сінгапур, Японія, Гонконг; лідери категорії “нові азійські країни, що розвиваються” – Тайвань, Нова Зеландія, Малайзія та Індія, а також Китай.

За результатами щорічного Звіту глобальної конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму, Китайська Народна Республіка у 2015 році перебуває на другому етапі економічного розвитку, що базується на ефективності та продуктивності функціонування економіки, та займає 28-ме місце серед 140 країн світу. Якщо ще десять років тому Китай займав у рейтингу 46-ту позицію, то у звіті за 2015–2016 роки Китай займає 28-му позицію. Інноваційний розвиток залишається пріоритетним для уряду Китаю. За останні роки було втілено в життя багато проектів та реформ для підвищення інноваційності економіки цієї держави. Так, постійно зростають витрати на дослідження та розробки, витрати уряду на закупівлю новітніх технологій, уряд підтримує кооперацію університетів та приватного сектору в питаннях проведення досліджень, невпинно зростає обсяг високотехнологічного експорту та імпорту тощо.

Одним зі шляхів досягнення зростання інноваційного лідерства є введення урядом Китаю податкових стимулів до 2018 року для компаній, які займаються наданням високотехнологічних послуг. Ці податкові стимули складаються зі зниженої ставки податку на прибуток корпорацій та в зменшенні бази цього податку на 8 % суми загальної заробітної плати працівників підприємства, якщо ці гроші використовуються для підвищення якості освіти персоналу. Надлишок зазначених витрат (тобто які перевищують 8 % загальної заробітної плати працівників підприємства) можна переносити в податковий кредит на наступні роки [Future State 2030... I].

Податкові стимули діють тільки у 21 пілотному місті, та компанії, які хочуть їх отримати, повинні відповідати списку критеріїв, але наявність подібних стимулів у сукупності з планами підвищення витрат на НДДКР до 2,2 % свідчить про прагнення КНР стати інноваційною державою у ХХІ столітті.

За середньостроковими прогнозами МВФ та РwС, ВВП Китаю з кожним роком до 2015 р. буде мати нижчі темпи зростання, а після 2015 р., за прогнозами

МВФ, продовжить зменшення темпів зростання до 6,5 % у 2019 році, а за прогнозами PwC – залишиться на рівні 7 % до 2020 року включно (рис. 1).

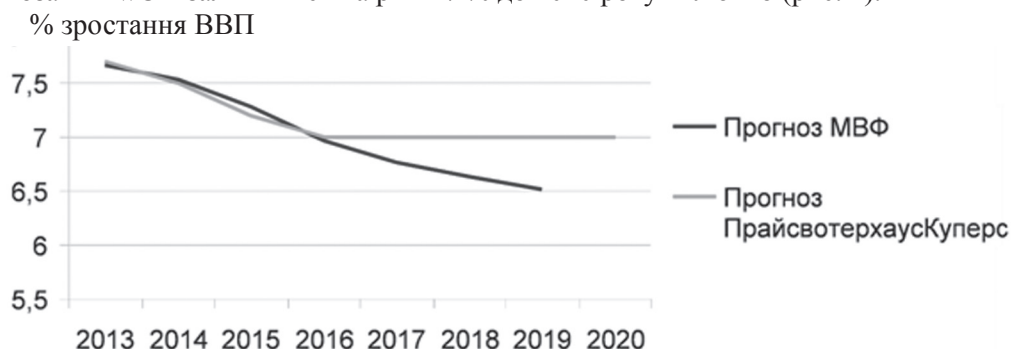

Рис. 1. Прогнози щорічного зростання ВВП Китаю у 2013–2020 рр., у %
Джерело: побудовано автором на основі WEO Database 2014 від МВФ, Economic Projections April 2014 від PwC

Згідно з довгостроковим прогнозом від PwC, Китай стане найбільшою економікою у світі за ПКС вже у 2017 році, а у 2027 році – за ринковим обмінним курсом. Старіюче населення та зростаючі витрати на оплату праці сприятимуть трансформації Китаю в економіку, яка орієнтується на споживання, а не на експорт [Future State 2030... 8]. У 2050 році п'ятьма найбільшими економіками світу будуть Китай, США, Індія, Бразилія та Японія (рис. 2).

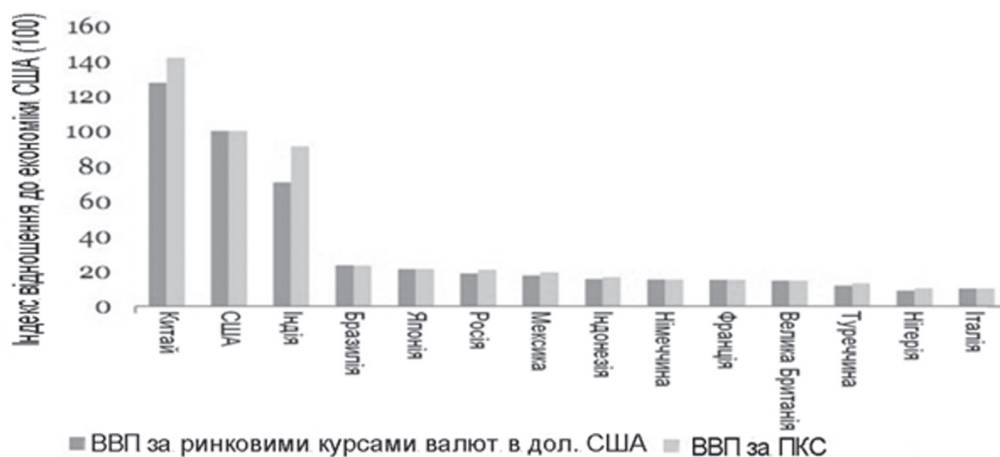

Рис. 2. Відношення ВВП країн до ВВП США за різними курсами у 2050 році
Джерело: побудовано автором на основі “World in 2050 BRICs and beyond: prospects, challenges and opportunities” від PwC

За довгостроковим прогнозом ОЕСР, до 2020 року Китай буде мати найвищі темпи зростання ВВП, але потім його обженуть Індія та Індонезія, що частково пов'язано із старіючим населенням КНР та майбутніми нижчими рівнями економічно активного населення. Проте результатом швидкого економічного зростання Китаю та Індії буде перевищення сукупного ВВП (виміряного за ПКС 2005 року) країн-учасниць ОЕСР сукупним ВВП Китаю та Індії у 2060 році. Щодо експорту Китаю, то сектор інформаційно-комунікаційних технологій, товари машинобудівної промисловості залишаться найбільшими статтями експорту у 2030 році, а високотехнологічним товарам належатиме 40 % у структурі експорту КНР. Третьюю за обсягами статтею експорту стануть транспортні засоби [China Outlook... 4, 8, 21].

На сьогодні Китай має одну з найконкурентніших економік світу, національна модель розвитку КНР на період до 2020 року викладена в довгострокових стратегічних планах розвитку, а також у звіті “Китай 2030 – будуючи сучасне, гармонійне та креативне суспільство”, що був розроблений за сприяння Міністерства фінансів КНР, Науково-дослідного центру розвитку КНР та Світового банку. Аналізуючи показники розвитку Китаю за останні десятиліття та ситуацію у світі, дослідники розробили нову довгострокову національну стратегію, виокремивши шість основних напрямків розвитку, що дозволять використати потенціал китайської економіки та подолати ті виклики, що постали на шляху її розвитку [China 2030...]:

- реалізацію структурних реформ для зміцнення основ ринкової економіки через переосмислення ролі уряду; реформування та реструктуризація підприємств і банків; розвиток приватного сектору; заохочення конкуренції; запровадження земельних, фінансових та трудових реформ;
- розвиток інноваційної сфери та створення відкритої інноваційної системи, що спонукатиме китайські підприємства не лише проводити та використовувати власні дослідження, а й брати участь у глобальних загальносвітових інноваційних та дослідницьких проектах;
- розвиток зелених технологій через використання ринкових стимулів, правил, державних інвестицій, промислової політики тощо, адже, підвищуючи ефективність використання енергії, Китай не лише поліпшить рівень добробуту населення, а й зможе вирішити дедалі більші екологічні проблеми;
- сприяння розширенню можливостей та соціального захисту для всіх людей шляхом сприяння наданню однакового доступу до робочих місць, фінансів, якісних соціальних послуг і соціального страхування;
- створення стійкої фіскальної системи шляхом мобілізації додаткових коштів і забезпечення місцевого уряду достатнім фінансуванням для виконання їхніх обов’язків.

Китайська економіка займає провідні позиції за обсягом ринку та показниками макроекономічного середовища. Разом з тим існує дисбаланс у розвитку багатьох сфер діяльності, що негативно впливає на загальну ситуацію. Досить низькими залишаються ефективність функціонування інституцій, технологічна готовність та інноваційність економіки. Незважаючи на поступове вповільнення розвитку економіки Китаю, показники темпів приросту ВВП є одними з найвищих у світі.

Подальші реформи в Китаї були затверджені на Третій пленарній сесії 18-го з’їзду Комуністичної партії, а саме:

- зниження ринкових бар’єрів, що передбачає однакове ставлення як до китайських, так і до іноземних підприємств, зниження взагалі бар’єрів для входу в різні сектори економіки та спрощення процесів реєстрування бізнесу; зміна процесів ціноутворення на всі товари, ціна буде визначатись на основі ринкового механізму без державних інтервенцій;
- реформування урядових функцій, що включає більш суворий контроль за видатками на утримання держапарату (особливо це стосується купівлі дорогих авто, закордонних поїздок); зменшення розмірів урядових департаментів; зобов’язання урядових структур залучати послуги приватного сектору через проведення тендерів; зміна системи оцінки зростання ВВП з метою надання вищої оцінки роботам, які пов’язані із захистом довкілля, зниженням витрат енергії;
- сприяння реформуванню державних підприємств із подальшим створенням спільних підприємств, тобто таких, у яких приватні інвестори будуть мати частку;

– фінансові реформи, що складаються зі сприяння утворенню нових і розвитку вже існуючих ринків капіталу (ринків облігацій, акцій); створення системи страхування банківських депозитів; лібералізація відсоткових ставок;

– фіскальні реформи включають перерозподіл повноважень щодо оподаткування між центральним та місцевими органами влади; підвищення прозорості та ефективності наповнення та використання бюджету; зміну деяких податків та введення нових;

– реформи, пов'язані із захистом довкілля. Цікавим напрямком цих реформ є сприяння розвитку ринків торгівлі дозволами на викиди шкідливих речовин;

– реформи, пов'язані з вільною міграцією населення, розвитком сільських регіонів. Однією з них є скасування дії так званої “системи хуоу”, яка обмежує свободу сільських жителів у переселенні до міст і запобігає доступу сільських мігрантів до соціальних програм у міських районах. Ця реформа повинна стимулювати подальшу урбанізацію. Збільшення міського населення в загальній чисельності населення з 53 % у 2012 році до 70 % до 2030 року, в кінцевому підсумку зможе розширити можливості внутрішнього споживання [China Outlook 2015... 1–4].

Вирішити усі важливі проблеми соціально-економічного розвитку країни на період до 2020 року покликаний 13-й п'ятирічний план. Як результат його реалізації передбачаються побудова середньозаможного суспільства та національне відродження Китаю на основі таких принципів:

- інноваційність (для підвищення якості виробництва);
- координація (управління та контроль внутрішніми та зовнішніми ринками);
- “зелене” зростання (боротьба з екологічними проблемами, захист навколишнього середовища);
- фокусування (забезпечення збалансованого розвитку як у міських, так і сільських районах, а також у різних галузях промисловості);
- доступність (забезпечення доступності соціальних послуг широкому населенню) [Emerging Best...].

До основних завдань тринадцятої п'ятирічки входять:

- стійке економічне зростання;
- зменшення рівня бідності та зупинення старіння нації;
- покращення екологічної ситуації в країні;
- розвиток освіти та науки;
- підвищення якості медичного обслуговування;
- модернізація агросектору;
- сприяння інноваційному розвитку КНР;
- налагодження та оптимізація структури промисловості;
- посилення ролі КНР на міжнародній арені.

Найважливіше завдання плану – це підтримка середньо-високих темпів зростання і вихід на більш високий рівень розвитку. Згідно з цим планом очікується зростання ВВП КНР на рівні щонайменше 6,5 % на рік. Уряд КНР вважає, що такі темпи приросту ВВП дозволять до 2020 року побудувати процвітаюче суспільство із середнім рівнем достатку. Бідність – це одна з нагальних проблем КНР, так-от у сільських районах 70,2 млн. людей перебувають за межею бідності, їхній річний дохід становить менше 2300 юанів. Для подолання цієї проблеми влада Китаю планує розбудовувати інфраструктуру в сільській місцевості, що включає в себе модернізацію доріг, доступ до води, Інтернету тощо. Крім того, уряд планує підвищити рівень освіти, охорони здоров'я та покращити систему соціальних послуг. За допомогою таких дій уряд планує скорочувати число людей, які перебувають за

межею бідності, на 10 млн. чоловік на рік, що дозволить до 2020 року суттєво скоротити рівень зубожіння населення.

Китайський уряд також планує знизити викиди CO² в атмосферу на своїх підприємствах та просувати “чисті продукти”, електромобілі. Крім цього, згідно з 13-м п’ятирічним планом, посилять контроль за використанням водних ресурсів. Задля захисту лісових ресурсів влада КНР заборонить їхню комерційну вирубку та збільшить площу лісових угідь. У цілому щорічний приріст інвестицій у галузі охорони довкілля очікується на рівні 20 %, а їхня сумарна кількість за 5 років сягне 17 трильйонів юанів.

У тринадцятій п’ятирічці набуде чинності концепція під назвою “Розумна охорона здоров’я” (Smart healthcare). За допомогою цієї концепції уряд планує вирішити питання високої вартості та недостатньої зручності надання медичних послуг. Так, у період із 2016-го до 2020 року медичні послуги будуть надаватися не тільки в кабінеті лікаря, а й через Інтернет, що суттєво знизить вартість та підвищить оперативність надання медичних послуг.

Аналізуючи агросектор, можна зазначити, що сільськогосподарська електронна комерція швидко розвивається за допомогою стратегії “Інтернет Плюс” і у тринадцятій п’ятирічці дістане більше політичної підтримки як важлива складова сучасного сільського господарства. У період із 2016-го до 2020 року уряд КНР буде підтримувати розвиток інформаційної інфраструктури та “розумного” виробництва. Так, очікується, що до 2020 р. Китай підвищить рівень інформатизації у виробничій промисловості, покращить рівень своїх підприємств до світових стандартів та зміцнить свої позиції як держави – виробника товарів на світовому ринку.

Вже сьогодні спостерігається зміна в структурі експорту Китаю. Збільшення витрат на розвиток інноваційної сфери принесло свої результати. Варто лише поглянути на динаміку частки високотехнологічного експорту Китаю: якщо у 2005 році високотехнологічний експорт складав 19 % від загального обсягу експорту, то у 2013 році цей показник зріс до 27 %. Для порівняння: частка високотехнологічного експорту США у 2013 році складала 17,3 %, Японії – 16,8 %, Німеччини – 16,2 %.

Ще одним важливим показником, що свідчить про зростання міжнародної кооперації, є прямі іноземні інвестиції з-за кордону. За даними звіту “World Investment Report 2014”, який щорічно розробляється експертами ЮНКТАД, Китай вже котрий рік поспіль стає другим найбільшим реципієнтом прямих іноземних інвестицій після Сполучених Штатів Америки. У 2014 році обсяг прямих іноземних інвестицій у китайську економіку склав 124 млрд. дол. США, що в порівнянні з 2013 роком на 3 млрд. дол. США більше [World Investment...].

На думку експертів KPMG, держаний борг буде суттєвим обмеженням для фінансових та політичних можливостей до 2030 року та в майбутньому. Уряди країн повинні навчитися контролювати державний борг і знаходити нові шляхи надання державних послуг, адже це впливатиме на їхню здатність реагувати на основні соціальні, економічні та екологічні виклики [Future State 2030...]. Так, валовий державний борг КНР у 2014 році склав 41,06 % від ВВП, що є досить низьким показником у порівнянні з іншими країнами. Зокрема, у 2014 році державний борг Японії склав 246,14 % від ВВП, Бельгії – 106,57 %, США – 105,06 %, Сінгапуру – 97,77 %, Франції – 97,01 %. Та, незважаючи на те що державний борг Китаю за міжнародними стандартами залишається досить низьким, можна виділити певні тривожні моменти: так, 55 % державного боргу КНР припадає на органи місцевого самоврядування. Запозичення місцевих органів влади зростали в середньому на 27 % на рік із 2007 року, що у 2,5 рази перевищує темпи запозичень центрального уряду [Future State 2030...].

Виважена політика уряду дозволила Китаю перейти до політики відкритої економіки, заснованої на експортоорієнтованій моделі розвитку таким чином, що зростання валютної виручки від продажів направляється на інвестування техно- і наукоємності економіки, освоєння новітніх інформаційно-комунікаційних технологій, впровадження сучасних схем промислової логістики тощо. Саме стимулювання інноваційного шляху розвитку Китаю, нарощення темпів витрат на НДДКР, збільшення кількості дослідників можуть забезпечити подальший стрімкий розвиток Китаю та досягнення глобального економічного лідерства в майбутньому.

Середньострокові пріоритети розвитку КНР розроблені урядом до 2020 року. “Середньо- та довгостроковий план наукового й технологічного розвитку на 2006–2020 рр.” почав готуватися ще у 2003 році. Більш ніж 2000 вчених, інженерів та керівників компаній були об’єднані в групу стратегічних досліджень для визначення критичних проблем та пошуку можливостей розвитку у 20 основних сферах, що мають найбільше значення для Китаю.

Таким чином, головною стратегічною метою КНР є здобуття позиції світового інноваційного лідера в науково-технологічній сфері. За планом, економіка Китаю має стати “інноваційно орієнтованою” до 2020 року, а до 2050 року Китай має стати одним зі світових лідерів у науково-технологічній сфері. Згідно з планом, Китай збільшить витрати на НДДКР до 2,5 % від ВВП, що постійно зростає, до 2020 року. Для порівняння: витрати на НДДКР у 2005 році склали 1,34 %, а у 2014 році вже сягають 2 %. Планується підвищити вплив технологічної сфери на економічне зростання на більш ніж 60 % та зменшити залежність від технологічного імпорту до 30 %. Окрім вищезазначеного, Китай має ввійти в п’ятірку лідерів світу за кількістю патентів на винаходи та збільшити цитованість китайських вчених і дослідників.

Довгострокові стратегічні плани розвитку КНР також викладені у звіті “Китай 2030 – будуючи сучасне, гармонійне та креативне суспільство”, що був розроблений за сприяння Міністерства фінансів КНР, Науково-дослідного центру розвитку КНР та Світового банку. Аналізуючи показники розвитку Китаю за останні десятиліття та ситуацію у світі, дослідники розробили нову довгострокову національну стратегію, виокремивши шість основних напрямків розвитку, що дозволять використати потенціал китайської економіки та подолати ті виклики, що постали на шляху її розвитку. До шести напрямків розвитку відносять [China 2030...]:

- реалізацію структурних реформ для зміцнення основ ринкової економіки через переосмислення ролі уряду; реформування та реструктуризацію підприємств і банків; розвиток приватного сектору; заохочення конкуренції; запровадження земельних, фінансових та трудових реформ;
- розвиток інноваційної сфери та створення відкритої інноваційної системи, що спонукатиме китайські підприємства не лише проводити та використовувати власні дослідження, а й брати участь у глобальних загальносвітових інноваційних та дослідницьких проектах;
- розвиток зелених технологій через використання ринкових стимулів, правил, державних інвестицій, промислової політики тощо, адже, підвищуючи ефективність використання енергії, Китай не лише поліпшить рівень добробуту населення, а й зможе вирішити дедалі більші екологічні проблеми;
- сприяння розширенню можливостей та соціального захисту для всіх людей шляхом сприяння наданню однакового доступу до робочих місць, фінансів, якісних соціальних послуг і соціального страхування;
- створення стійкої фіскальної системи шляхом мобілізації додаткових коштів і забезпечення місцевого уряду достатнім фінансуванням для виконання їхніх обов’язків;

• розвиток взаємовигідних відносин з рештою світу. Китай має стати активним гравцем світової економіки, членом різних міжнародних організацій та використовувати переваги членства в національних інтересах.

В основу нової стратегії Китаю покладено декілька характеристик, таких як, по-перше, нарощення якості економічного зростання. Зрушення, досягнуті Китаєм, мають відобразитися не лише в кількісному вираженні, а й у якісному. Зростання доходів повинно супроводжуватися збільшенням можливостей для дозвілля, покращенням стану довкілля, розвитком мистецтва, культурних заходів, почуттям економічної та соціальної безпеки.

По-друге, зростання має бути збалансованим. Вражаючий розвиток Китаю в останні десятиріччя був капіталозатратним, орієнтованим лише на промисловість та залежав від експорту. Починаючи з 90-х років, постійно зростають нерівність та розшарування населення. На сьогодні в Китаї проживає більше 1 млн. мільйонерів, у той час як 170 млн. людей живуть на менше ніж 2 долари США на день. Необхідно збільшити частку витрат населення на послуги і споживання, адже й дохід на душу населення збільшується. Потрібно досягти більшого балансу у виробництві і наданні послуг, у розподілі доходів між капіталом і працею, а також між сільськими і міськими домогосподарствами.

Третьою характеристикою нової стратегії є нарощення інноваційної складової та креативності. Зростання промислового виробництва, як і раніше, буде важливим фактором зростання економіки, але розвиток ринку послуг повинен стати пріоритетним завданням на найближчі десятиліття. Такі послуги, як наукові дослідження і розробки, фінанси, логістика, навчання, інформаційні послуги та післяпродажне обслуговування, мають стати пріоритетними. Необхідними є подальша інтеграція у світову економіку і поглиблення спеціалізації, а також участь у глобальних дослідницьких проектах і маркетингових заходах. Якщо Китай успішно сформує культуру відкритих інновацій, то сектор послуг також може бути важливим бенефіціаром, що допоможе Китаю на шляху до здобуття статусу світового експортера високоякісних послуг.

Четвертою характеристикою є повне використання людського потенціалу. У планах зазначено максимальне забезпечення рівності усіх громадян суспільства, і рівність стосується не лише державних послуг з охорони здоров'я чи освіти, а й економічних можливостей, таких як доступ до роботи, фінансування, отримання можливостей для започаткування власного бізнесу тощо. Одним зі способів досягнення рівності на підприємствах та у фінансовому секторі буде заохочення конкуренції на ринках факторів виробництва (праці, землі та капіталу), а також товарних ринках. Підвищити рівень конкуренції можна шляхом збільшення експорту з-за кордону і зниження імпорتنих бар'єрів. Крім того, потрібно стимулювати малий та середній бізнес, спрощуючи вхід та вихід фірм на внутрішній ринок та забезпечуючи ширший доступ до фінансування.

До 2050 року Китай, США та Індія можуть зайняти позиції найбільших економік світу (саме в такому порядку) з великим відривом від Бразилії, яка вийде на четверте місце, випередивши Японію. Очікується, що обсяг ВВП Китаю до 2050 року досягне 53,9 трлн. дол. США, тоді як обсяг економіки США складе 38 трлн. дол. США. В Індії показник складе 34,7 трлн. дол. США, а ВВП Бразилії та Японії досягне 8,82 і 8,06 трлн. дол. США відповідно.

Китай та Індія будуть розвиватися набагато швидшими темпами, ніж сьогоднішні розвинені країни. Середній приріст ВВП Китаю протягом 2012–2030 років складе 6,6 %, Індії – 6,7 %. Отже, світові економічні перспективи значною мірою залежать від Сходу і Півдня планети. Держави, що розвиваються, дають більше

---

50 відсотків світового економічного зростання і 40 відсотків інвестицій. Їхній внесок у зростання глобальних інвестицій становить понад 70 відсотків. Зараз внесок Китаю в півтора рази більший від обсягу внеску США. Як показує модель Світового банку, що враховує майбутню економічну багатополарність, Китай, незважаючи на невелике уповільнення економічного розвитку, забезпечуватиме понад третину світового зростання вже до 2025 року. Це набагато більше від рівня будь-якої іншої економіки.

Враховуючи досвід ефективної урядової політики Китаю, можна виокремити основні засади для подальшого конкурентного розвитку України:

- сприяти зміцненню співробітництва влади, бізнесу, науки, освіти та громадських організацій в інноваційних мережевих структурах на засадах державно-приватного партнерства та відкритих інновацій;

- розробити ефективну інноваційну політику при формуванні та реалізації державних науково-технічних програм (довгострокових та короткострокових) у сфері нанотехнологій, альтернативних джерел енергетики та екологічно чистої продукції, адитивного виробництва та інформаційно-комунікаційних технологій, а особливо у сфері робототехніки; створити та розвивати зони технологічного розвитку, індустріальні парки, які забезпечують оперативну комерціалізацію нових знань та технологій у промисловості;

- необхідна державна підтримка вчених і винахідників, які володіють нетрадиційним мисленням, мають оригінальні ідеї та конкретні винаходи, а результати їхніх досліджень – велику наукову цінність для держави. Фінансування академічного та університетського секторів науки має стати здебільшого грантовим, що може здійснюватися через створений Науковий фонд, фонди цільового спрямування, в тому числі приватні благодійні та особливо венчурні.

ЛІТЕРАТУРА

China 2030. The World Bank. Development Research Center of the State Council, the People's Republic of China [Електронний ресурс]. – <http://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/China-2030-complete.pdf>

China Outlook 2015 KPMG [Електронний ресурс]. – <http://www.kpmg.com/CN/en/IssuesAndInsights/ArticlesPublications/Documents/China-Outlook-2015-201501-v1.pdf>

China's Economy Realized a New Normal of Stable Growth in 2014 National Bureau of Statistics of China / 20/01/2015 [Електронний ресурс]. – http://www.stats.gov.cn/english/PressRelease/201501/t20150120_671038.html

Emerging Best Practices of Chinese Globalizers: Develop the Innovation Models 2015 World Economic Forum [Електронний ресурс]. – http://www3.weforum.org/docs/WEF_Chinese%20Globalizers_2015_EN.pdf

Foreign direct investment (FDI) OECD Data [Електронний ресурс]. – <https://data.oecd.org/fdi/fdi-flows.htm#indicator-chart>

Future State 2030: The global megatrends shaping governments KPMG [Електронний ресурс]. – <https://www.kpmg.com/Global/en/IssuesAndInsights/ArticlesPublications/future-state-government/Documents/future-state-2030-v3.pdf>

R-D personnel by sector of employment and occupation [Електронний ресурс]. – http://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=PERS_OCCUP

The Global Competitiveness Report 2014–2015 [Електронний ресурс]. – <http://www.weforum.org/reports/global-competitiveness-report-2014-2015>

World Investment Report 2014 Investing in the SDGs: An Action Plan UNCTAD [Електронний ресурс]. – http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2014_en.pdf